

بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی و معرفی برخی گونه‌های سمی شهرستان اردستان (استان اصفهان)

مریم حائری نسب^{۱*}، شبنم عباسی^۲

۱- استادیار و عضو هیأت علمی گروه زیست‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

۲- مدرس گروه علوم پایه، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

*آدرس مکاتبه: تهران، گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه پیام‌نور

صندوق پستی: ۳۶۹۷-۱۹۳۹۵

پست الکترونیک: m.haerinasab@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۶/۳/۳۰

تاریخ تصویب: ۹۷/۳/۲۲

doi: 10.29252/jmp.2.70.122

چکیده

مقدمه: استفاده از دانش مردم بومی در استفاده از گیاهان می‌تواند اطلاعات ارزشمندی در زمینه تغذیه، درمان و تولید داروهای مورد استفاده در طب مدرن فراهم سازد.

هدف: تحقیق حاضر برای نخستین بار به بررسی میزان شناخت مردم اردستان نسبت به گیاهان دارویی و معرفی برخی گیاهان سمی منطقه پرداخته‌است.

روش بررسی: جهت کسب اطلاعاتی نظیر نوع اندام مصرفی، خواص و طریقه مصرف گیاهان دارویی منطقه، نمونه‌های گیاهی جمع‌آوری شده پس از شناسایی، به مردم بومی عرضه و اطلاعات حاصل در قالب پرسشنامه جمع‌آوری شد. همچنین برخی گیاهان سمی منطقه با استفاده از منابع معتبر معرفی شد.

نتایج: در این تحقیق، ۱۲۰ گونه اعم از گونه‌های دارویی و سمی معرفی شد که ۱۰۶ گونه متعلق به ۴۱ تیره و ۹۸ جنس از کاربرد دارویی برخوردار بودند. از این میان تیره‌های Asteraceae با ۱۷ جنس و ۱۷ گونه و Apiaceae با ۹ جنس و ۱۰ گونه از اهمیت بیشتری برخوردار بودند. همچنین مشخص شد که ۲۵ گونه از ۱۲۰ گونه گیاهی معرفی شده خاصیت سمی دارند که از این میان ۱۱ گونه در دوزهای پایین دارای مصارف دارویی هم هستند. نتایج حاصل نشان داد که بیشترین بخش‌های مورد استفاده از گیاهان دارویی در منطقه اردستان شامل اندام‌های هوایی و به صورت جوشانده می‌باشد. همچنین بیشترین کاربرد گیاهان دارویی در این منطقه به عنوان ضد درد، رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیکی نظیر دیابت و چربی خون است.

نتیجه‌گیری: وجود ۱۰۶ گونه گیاه دارویی در شهرستان اردستان نشان‌دهنده غنای این منطقه از نظر گیاهان دارویی و دانش نسبتاً بالای مردم منطقه نسبت به مصارف دارویی این گیاهان می‌باشد.

کل واژگان: اتنوبوتانی، اردستان، دانش بومی، کاربرد سنتی، گیاهان دارویی

مقدمه

گیاهان عالی از زمان حضور انسان در کره زمین کلید تداوم حیات او و اولین منبع عظیم تنفس، تغذیه، درمان و صنعت محسوب می‌شدند. این موجودات با تنوع ژنتیکی گسترده و توانایی سنتز بی‌نظیر خود قادرند طیف گسترده‌ای از ترکیبات شیمیایی طبیعی با کاربردهای گوناگون از غذا گرفته تا داروها، عطرها و رنگ‌های مختلف را برای انسان فراهم سازند. تعداد و تنوع ترکیبات شیمیایی موجود در گیاهان بیش از ۴ برابر میکروب‌ها تخمین زده می‌شود. با این وجود هنوز از میان ۲۵۰ تا ۳۰۰ هزار گونه گیاهی، تنها ۵ هزار گونه آن مورد مطالعه جهت استفاده‌های درمانی قرار گرفته‌اند. هرچند در ۱۵۰ سال اخیر با غلبه صنایع دارویی شیمیایی بر کاربری سنتی گیاهان، تا حد زیادی از جایگاه گیاهان دارویی کاسته شده است، لیکن با افزایش آگاهی‌ها نسبت به عوارض جانبی ناشی از داروهای شیمیایی، مردم گرایش بیشتری به استفاده از داروهای گیاهی و فرآورده‌های طبیعی گیاهی پیدا کرده‌اند [۱]. در حال حاضر ۲۵ درصد از بازار دارویی را داروهای تشکیل می‌دهند که منشأ گیاهی دارند و ۲۵ درصد دیگر از تغییرات ساختمان ترکیبات طبیعی به‌دست آمده‌اند [۲]. قدیمی‌ترین شواهد استفاده از گیاهان در درمان بیماری‌ها توسط انسان، به ۶۰ هزار سال پیش برمی‌گردد [۳]. همچنین اطلاعاتی از استفاده گیاهان به‌عنوان دارو در میان سومریان و مصریان، مربوط به ۱۵۵۰ تا ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد مسیح در دست می‌باشد [۲]. در این میان کشور ایران با داشتن شرایط جغرافیایی خاص نظیر رشته کوه‌های متعدد، دشت‌ها و کویرهای وسیع و همچنین تنوعات آب و هوایی گسترده از ذخایر ژنتیکی گیاهی متنوع و ارزشمندی برخوردار است. این سرزمین از دیرباز خاستگاه قدیمی‌ترین و عظیم‌ترین تمدن‌های باستانی بشر بوده است و وجود یک نظام بهداشتی - درمانی کارآمد و مؤثر از ملزومات اساسی چنین تمدنی محسوب می‌شود [۴]. تمامی فرهنگ‌ها، تاریخچه طولانی از طب سنتی دارند که شامل چگونگی استفاده و بهره‌وری از گیاهان مفید است. آنچه مسلم است رویکردها، آداب و روش‌های استفاده از گیاهان دارویی در نقاط مختلف دنیا متفاوت است و گیاه‌شناسی سنتی مربوط به

هر فرهنگ، روش‌های ارزشمندی را برای یافتن گیاهان دارویی جدید و داروهای گیاهی عرضه داشته است [۵]. علم اتنوبوتانی به استفاده از گیاهان در زندگی مردم یک قوم می‌پردازد. این علم به مستند شدن تعدادی از گیاهان مفید، دارویی، سمی یا مورد استفاده در غذا منجر می‌شود. از طرفی با توجه به استفاده روزافزون از گیاهان دارویی در طب سنتی و وجود این اطلاعات نزد افراد کهنسال، ذخیره‌سازی و حفظ این اطلاعات ضروری به نظر می‌رسد و از ارزش بالایی برخوردار است [۶]. برخی از کشورها دستاوردهای حاصل از پژوهش‌های اتنوبوتانی را جهت ساخت داروهای جدید مورد استفاده قرار داده‌اند [۷، ۸، ۹]. همچنین، مطالعات اتنوبوتانی قادر است اطلاعات مفیدی را جهت حفاظت مؤثر از تنوع زیستی و بهره‌برداری منطقی از منابع طبیعی فراهم سازد [۷، ۸]. این اطلاعات می‌تواند به عنوان کمکی مؤثر برای سازمان‌های بین‌المللی نظیر IUCN (اتحادیه بین‌المللی حفاظت از محیط زیست) که با هدف شناسایی و معرفی گونه‌های گیاهی نادر جهت حفظ و حراست آنها و ارائه شیوه‌های بهره‌برداری اصولی و منطقی از طبیعت فعالیت می‌کنند، تلقی شود. از سویی شناسایی و معرفی گیاهان سمی و خطرناک که در اغلب نقاط جهان خسارت اقتصادی زیادی را به صنعت دامپروری و سلامت انسان وارد می‌کنند، از دیگر کاربردهای مطالعات اتنوبوتانی محسوب می‌شود [۱۰، ۱۱]. بدیهی است که شناخت این گیاهان می‌تواند در زمینه پیشگیری از ایجاد مسمومیت و عوارض جانبی حاصل از آن، برای اهالی یک منطقه از اهمیت زیادی برخوردار باشد.

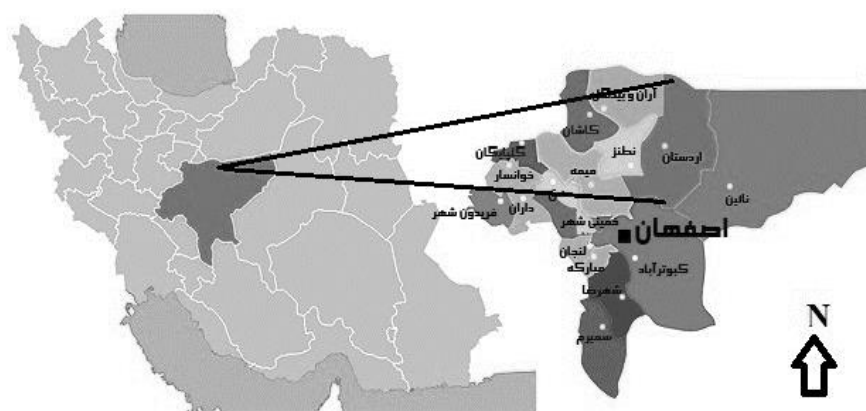
تاکنون در ارتباط با بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی در استان اصفهان و ایران، مطالعات متعددی انجام یافته است که در این زمینه می‌توان به بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان فریدون‌شهر اشاره نمود، در این مطالعه تیره‌های Asteraceae و Apiaceae بیشترین تعداد گیاهان دارویی را با بیشترین کاربرد جهت درمان بیماری‌های گوارشی به خود اختصاص داده‌اند [۱۲]. عباسی و همکاران (۲۰۱۲) به معرفی گونه‌های گیاهی با خواص دارویی در منطقه نظنز (کاشان) پرداختند که در بررسی آنها تیره‌های Asteraceae و

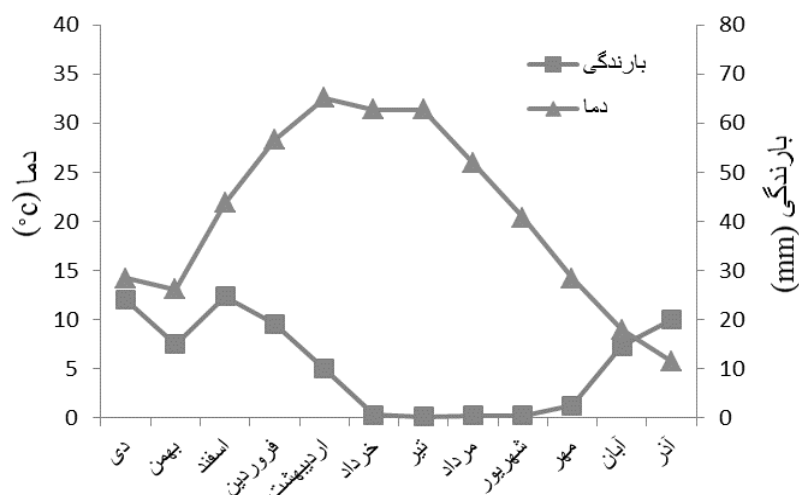
گوارشی، گردش خون و دفع ادرار معرفی شده است [۱۸]. در بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی شهرستان سیرجان (استان کرمان) تعداد ۷۹ گونه دارویی معرفی شده است که بیشترین مورد مصرف جهت درمان بیماری‌های گوارشی می‌باشد [۱۹]. مطالعه اتنوبوتانی شهرستان فسا نشان داد که تیره‌های Asteraceae، Lamiaceae و Fabaceae از بیشترین سهم برخوردار بودند و بیشترین استفاده دارویی را اندام‌های میوه و دانه به خود اختصاص داده است [۲۰]. اتنوبوتانی گیاهان دارویی شمال شرق خوزستان حاکی از چیرگی تیره‌های Asteraceae، Lamiaceae و Apiaceae می‌باشد و رفع بیماری‌های گوارشی به عنوان بیشترین مصرف گیاهان دارویی قلمداد شده است [۲۱].

شهرستان اردستان با مساحت ۱۱۵۹۱ کیلومترمربع و جمعیتی بالغ بر ۴۵۱۵۰ نفر، در فاصله ۱۱۸ کیلومتری شمال شرق مرکز استان اصفهان، در دامنه ارتفاعات مرکزی ایران و بر ساحل کویر نمک قرار گرفته است (شکل شماره ۱). از نظر موقعیت جغرافیایی در فاصله بین ۵۱ درجه و ۵۵ دقیقه تا ۵۳ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی و ۳۲ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲۵ دقیقه عرض شمالی از نصف‌النهار گرینویچ قرار دارد. این منطقه در جنوب کوهستانی و در شمال کویری و در مجموع از نقاط کم‌باران و از لحاظ اقلیمی از مناطق گرم و خشک به حساب می‌آید [۲۲، ۲۳]. نمودار امپروترمیک برگرفته از ایستگاه هواشناسی اردستان در حد فاصل سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ (شکل شماره ۲) نیز به خوبی حاکی از شرایط اقلیمی خشک حاکم بر منطقه است [۲۴].

Lamiaceae با بیشترین مصرف اندام‌های هوایی به فرم جوشانده جهت تسکین درد از اهمیت زیادی برخوردار بودند [۱۳]. در بررسی کاربرد دارویی گیاهان بومی منطقه الموت قزوین دو تیره Rosaceae و Lamiaceae به عنوان دو تیره پرمصرف از گیاهان دارویی منطقه شناخته شدند [۵]. تیره‌های Lamiaceae و Asteraceae در مطالعه اتنوبوتانی منطقه زریوار مریوان دارای بیشترین غنای گونه‌ای بودند و بیشترین کاربرد محلی این گیاهان در درمان بیماری‌های گوارشی عنوان شده است [۱۴]. بررسی اتنوبوتانی گیاهان دارویی منطقه سیستان نشان می‌دهد که تیره Apiaceae از بیشترین مصرف دارویی توسط مردم برخوردار بوده است و بیشتر گیاهان دارویی به صورت جوشانده مورد مصرف قرار می‌گرفتند [۱۵]. مطالعه اتنوبوتانی گیاهان دارویی حوزه آبریز شمال شرقی خلیج فارس حاکی از غالبیت تیره Asteraceae می‌باشد و بیشترین مصرف گیاهان دارویی در این منطقه جهت درمان بیماری‌های گوارشی است [۱۶]. جمع‌آوری و بررسی اتنوبوتانی منتخبی از گیاهان استان کهگیلویه و بویراحمد نشان داد که تیره‌های Lamiaceae و Apiaceae از بیشترین سهم برخوردار بودند و از بین مصارف دارویی گیاهان، درمان بیماری‌های گوارشی، قند، چربی و درمان عفونت بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است [۱۷]. مطالعه اتنوبوتانیکی گیاهان دارویی دهستان زارمروود نکا (استان مازندران) نشان دهنده غالبیت تیره‌های Rosaceae و Lamiaceae می‌باشد و بیشترین موارد مصرف گیاهان دارویی در درمان بیماری‌های

شکل شماره ۱- موقعیت شهرستان اردستان در نقشه استان اصفهان

شکل شماره ۲- منحنی امپروترمیک مربوط به شهرستان اردستان (حداصل سال‌های ۱۳۸۶ - ۱۳۹۶)

، تنوع گونه‌های گیاهی ایران [۲۹]، رده‌بندی گیاهی [۳۰] و فلورا ایرانیکا [۳۱] شناسایی شدند. نام‌گذاری فارسی گیاهان بر اساس فرهنگ نام‌های گیاهان ایران [۳۲] انجام یافت. برای شناخت گیاهان سمی منطقه از کتاب معرفی گونه‌های سمی ایران [۳۳] استفاده شد.

سپس پرسشنامه‌هایی شامل اطلاعاتی نظیر سن و سطح سواد افراد بومی شهری و روستایی پرسش‌شده، نام محلی گیاه مورد استفاده، نوع اندام مصرفی، خواص دارویی و طریقه مصرف این گیاهان تنظیم شد. تعداد افراد پرسش شده ۲۰ نفر بودند که از میانگین سنی حدود ۵۸ سال و سطح سواد ابتدایی برخوردار بودند. جزئیات مربوط به مشخصات افراد پرسش شده در جدول شماره ۱ و اطلاعات مستخرج از پرسشنامه‌ها در جدول شماره ۲ ارائه شده است. بزرگ‌ترین تیره‌های گیاهی منطقه با کاربرد دارویی نیز به شکل نمودار (شکل شماره ۳) ترسیم شد. همچنین توزیع فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها، طریقه مصرف و خواص درمانی آنها نیز به صورت نمودار (شکل شماره‌های ۴، ۵ و ۶) توسط نرم‌افزار Excel 2007 تهیه شدند.

گرچه گیاهان دارویی منطقه اردستان در سال ۱۳۸۷ توسط خانپور اردستانی و کاویانی معرفی شده‌اند، اما از دیدگاه اتنوبوتانی مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. علاوه بر این تنوعات اقلیمی و آب و هوایی متعدد و بخصوص خشکسالی‌های اخیر تا حدودی ترکیب فلورستیکی منطقه و به تبع آن لیست گیاهان دارویی را تحت تأثیر قرار داده است [۲۵]. از طرفی گیاهان سمی منطقه نیز تاکنون مورد شناسایی واقع نشده است. در این مطالعه ضمن شناسایی و معرفی گیاهان دارویی منطقه، کاربرد درمانی، اندام مصرفی و نحوه استفاده از آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. همچنین گیاهان سمی منطقه نیز معرفی می‌شود.

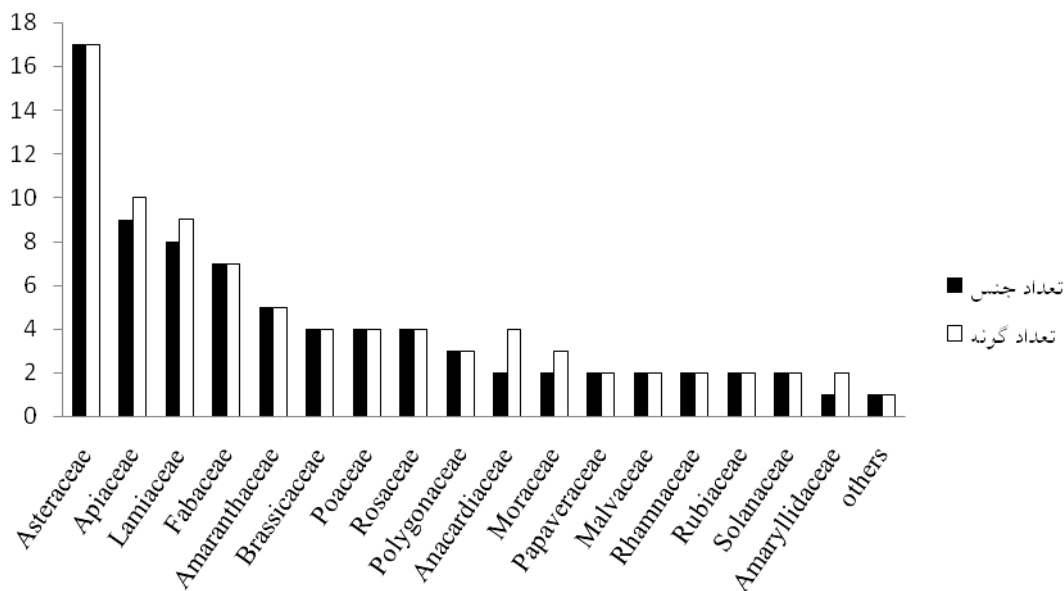
مواد و روش‌ها

نمونه‌های گیاهی مورد بررسی در این پژوهش، طی سه فصل بهار، تابستان و پاییز سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۵ جمع‌آوری شدند و پس از خشک نمودن و هرباریومی کردن استاندارد آنها، به هرباریوم دانشگاه پیام نور اردستان جهت شناسایی انتقال یافتند. سپس نمونه‌ها با استفاده از منابع معتبری نظیر فلور ایران [۲۶]، کروموفیت‌های ایران [۲۷]، فلور دولیران [۲۸]

جدول شماره ۱- مشخصات مربوط به مناطق شهری و روستایی و افراد پرسش شده در مطالعه اتنوبوتانی شهرستان اردستان

ردیف	منطقه	ارتفاع (متر)	مختصات جغرافیایی		مشخصات افراد پرسش شده		
			طول	عرض	مرد	زن	محدوده سنی
۱	شهرستان اردستان	۱۰۶۶	۵۲° ۲۰' ۵/۲۰۳"	۳۳° ۲۶' ۱۸/۵۹۹"	۲	۲	۷۲-۴۵
۲	شهرستان زواره	۹۸۹	۵۲° ۲۸' ۴۲/۳۷۱"	۳۳° ۲۶' ۴۷/۶۲۰"	۱	۳	۷۵-۶۰
۳	دهستان زاغل	۱۸۲۶	۵۲° ۳۵' ۵۷/۰۹۷"	۳۳° ۱۴' ۵۴/۴۶۲"	-	۲	۶۰-۵۵
۴	دهستان کچومثقال	۱۴۹۹	۵۲° ۲۶' ۴۶/۸۰۶"	۳۳° ۱۷' ۵۰/۲۵۴"	۲	-	۵۳-۴۰
۵	دهستان علیا	۲۰۱۵	۵۲° ۱۵' ۲۳/۹۲۳"	۳۳° ۹' ۱۰/۱۱۴"	۳	-	۷۵-۵۱
۶	دهستان اونچ	۲۱۱۷	۵۲° ۲۰' ۴۲/۲۲۵"	۳۳° ۹' ۵۸/۹۹۱"	۱	۱	۶۸-۴۴
۷	دهستان ظفرقند	۱۷۶۵	۵۲° ۲۸' ۲۳/۸۱۵"	۳۳° ۱۰' ۳۱/۸۵۰"	-	۱	۶۲
۸	دهستان همبرات	۱۶۰۳	۵۲° ۱۷' ۲۲/۵۹۲"	۳۳° ۱۷' ۱۵/۷۶۵"	۱	-	۷۰
۹	دهستان جنبه ومکان	۱۶۹۹	۵۲° ۲۶' ۵۳/۰۲۶"	۳۳° ۱۱' ۳۳/۳۱۴"	۱	-	۳۸

شکل شماره ۳- نمودار بزرگ‌ترین تیره‌های گیاهی مورد استفاده

جدول شماره ۲- لیست گیاهان دارویی مورد مصرف مردم اردستان به همراه اطلاعاتی نظیر نام فارسی، نام محلی، خواص درمانی، اندام مصرفی، طریقه مصرف و شماره هرباریومی

شماره	شماره هرباریومی	طریقه مصرف	اندام مصرفی	خواص درمانی	نام محلی	نام فارسی	تیره و اسم علمی
Amaranthaceae							
۱	۱۵۳۱	جوشانده	گل	درمان سرماخوردگی	-	تاج خروس	<i>Amaranthus retroflexus</i> L.
۲	۱۵۴۰	سوپ	ریشه، ریزوم و برگ	درمان رماتیسم، تقویت سینه و معده	چندبه	چغندر	<i>Beta vulgaris</i> L.
۳	۱۵۳۶	جوشانده	گل	درمان ریزش مو	-	سیاه ناغ	<i>Haloxylon ammodendron</i> (C.A.Mey.) Bunge ex Fenzl
۴	۱۵۳۴	جوشانده	گل	بهبود بینایی چشم، کاهش قند خون	-	شوخ، خارکو	<i>Noaea mucronata</i> (Forssk.) Asch. & Schweinf.
۵	۱۵۳۵	جوشانده	همه اندامها	درمان درد مفاصل	شوروم	اشنان	<i>Seidlitzia rosmarinus</i> Bunge ex Boiss.
Amaryllidaceae							
۶	۱۵۳۹	جوشانده	ریشه	درمان سرفه سیاه، جلاب رطوبت بدن	پیاز	پیاز گل زرد	<i>Allium scabriscapum</i> Boiss.
۷	۱۵۳۳	پودر خشک	ریشه، پیاز و برگ	درمان پادرد، کاهش قند خون و تقویت معده	موسیر	موسیر	<i>Allium stipitatum</i> Regel
Anacardiaceae							
۸	۱۵۳۷	خشک	مغز میوه	درمان ریزش مو	پسته وحشی	بنه	<i>Pistacia atlantica</i> Desf.
۹	۱۵۳۲	جوشانده	میوه	درمان دل درد شدید	-	خینجوک	<i>Pistacia khinjuk</i> Stocks
۱۰	۱۵۵۳	خشک	میوه	تصفیه خون، تقویت هوش	پسته	پسته	<i>Pistacia vera</i> L.
۱۱	۱۵۵۲	خشک	میوه	تصفیه خون، درمان اسهال، بند آوردن خون	سماق	سماق	<i>Rhus coriaria</i> L.
Apiaceae							
۱۲	۱۵۴۵	خشک، عرق، فرس، جوشانده	برگ، ساقه، گل	چربی سوز، کاهش فشار خون، درمان تنگی نفس، درمان آرتروز	شوبید	شوبید	<i>Anethum graveolens</i> L.
۱۳	۱۵۴۴	خشک	برگ و ساقه	درمان آفت دهان، تصفیه خون، خشک کننده	کرفس	کرفس باتلاقی	<i>Apium nodiflorum</i> (L.) Lag.
۱۴	۱۵۴۳	جوشانده	دانه	هضم غذا، درمان دل پیچه و نفخ معده، درمان کم خونی، کاهش چربی خون	زیره کوهی	زیره ایرانی	<i>Bunium persicum</i> (Boiss.) B. Fedtsch.
۱۵	۱۵۴۶	جوشانده	ساقه	بهبود بینایی چشم	زول	زول خراسانی	<i>Eryngium bungei</i> Boiss.
۱۶	۱۵۴۹	شیره	شیره	درمان اسپاسم معده، درمان آسم و درمان یبوست	زهره مار	آتقوزه	<i>Ferula assa-foetida</i> L.
۱۷	۱۵۴۸	جوشانده	بذر، برگ	تقویت بدن و معده، درمان استخوان درد	علف کیک	کما	<i>Ferula ovina</i> (Boiss.) Boiss.
۱۸	۱۵۵۰	خشک، جوشانده	بذر، برگ	درمان کم خونی و زردی	جعفری کوهی	جعفری کوهی	<i>Pimpinella aurea</i> DC.
۱۹	۱۵۴۷	جوشانده	دانه، ساقه، برگ	تقویت اعصاب و رفع نگرانی	شوبید کوهی	چاشیر	<i>Prangos ferulacea</i> (L.) Lindl.
۲۰	۱۵۵۱	جوشانده	دانه، ساقه، برگ	بهبود بینایی چشم	-	شقاقل	<i>Sium sisarum</i> L.
۲۱	۱۵۴۲	جوشانده	گل	درمان سردرد شدید	-	جویباری	<i>Torilis arvensis</i> (Huds.) Link

ادامه جدول شماره ۲-

شماره	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هریاریومی
۲۲	<i>Cynanchum acutum</i> L.	علف سگکش	-	تبیر	همه اندامها	جوشانده	۱۵۵۴
Apocynaceae							
Asteraceae							
۲۳	<i>Achillea santolinoides</i> Lag.	-	بومادران	درمان عفونت و سردرد، تقویت اعصاب، قاعده آور، اشتها آور	گل	جوشانده	۱۵۲۱
۲۴	<i>Anthemis adonidifolia</i> Boiss.	-	بابونه زرد	درمان سرماخوردگی، درمان نفخ معده، درمان سردرد، درمان عفونت و کاهش قند خون	گل	جوشانده، خشک، بخور	۱۵۷۰
۲۵	<i>Artemisia aucheri</i> Boiss.	درمنه کوهی	نرخ	کاهش قند خون، درمان سیاهی رفتن چشم	گل	جوشانده	۱۵۵۶
۲۶	<i>Calendula arvensis</i> M. Bieb.	-	همیشه بهار گل زرد	تبیر، درمان میگرن، درمان عفونت، درمان لکه صورت	گل	جوشانده، ماسک	۱۵۵۷
۲۷	<i>Cichorium intybus</i> L.	کاسنی	کاسنی	تبیر، درمان چربی کبد	ریشه، ساقه، برگ	عرق، جوشانده	۱۵۵۹
۲۸	<i>Cyanus depressus</i> (M. Bieb) Sojak	گل گندم	گل گندم	درمان سرماخوردگی و درمان آلرژی	گل	جوشانده	۱۵۶۰
۲۹	<i>Echinops cephalotes</i> DC.	شکر نیغال	کش کال	درمان سرفه، درمان عفونت، چوک خشک کن	میوه	جوشانده، خشک	۱۵۵۸
۳۰	<i>Gundelia tournefortii</i> L.	کنگر خوراکی	کنگر	درمان چربی کبد، خواب آور	ساقه، برگ	جوشانده	۱۵۶۱
۳۱	<i>Heria angustifolia</i> (DC.) Kuntze	کرفیج بیابانی	-	تبیر	گل	جوشانده	۱۵۶۶
۳۲	<i>Lactuca orientalis</i> (Boiss.) Boiss.	-	کاهو	درمان لکه صورت و جوش، تبیر	برگ	جوشانده، خشک	۱۵۶۳
۳۳	<i>Matricaria</i> sp.	بابونه اروپایی	بابونه	درمان لکه صورت و جوش، درمان سردرد	گل و برگ	جوشانده، بخور	۱۵۶۴
۳۴	<i>Onopordum</i> sp.	خاربنه	-	درمان زخم و سالک	برگ	خاکستر	۱۵۶۵
۳۵	<i>Senecio glaucus</i> L.	پیام بهار	-	درمان خونریزی رحم	گل و دانه	جوشانده	۱۵۶۲
۳۶	<i>Tanacetum parthenium</i> (L.) Sch. Bip.	بابونه گاوی	-	ضد عفونی محیط، بخور صورت	برگ، گل، ساقه	بخور	۱۵۶۹
۳۷	<i>Taraxacum</i> sp.	قاصدک	-	بهبود بینایی چشم	گل	خاکستر	۱۵۶۸
۳۸	<i>Tragopogon cariceifolius</i> Boiss.	شنگ نی مانند	آلاله شنگ	کاهش قند خون، دفع سموم، درمان رماتیسم و درمان بیماری پوستی	برگ، گل، ساقه	خشک، جوشانده	۱۵۶۷
۳۹	<i>Zoegea purpurea</i> Fresen.	خورشید صبح ازغوانی	-	درمان ریزش مو	گل	جوشانده	۱۵۵۵

ادامه جدول شماره ۲-

شماره	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هرباریومی
Berberidaceae							
۴۰	<i>Berberis integerrima</i> Bunge	زرشک زرافشانای	زرشک کرهی	تصفیه خون، درمان بیماری گوارشی	ریشه	جوشانده، خشک	۱۵۷۱
Boraginaceae							
۴۱	<i>Rochelia disperma</i> (L.f.) K.Koch	چنگکی دو دانه‌ای	-	درمان بیماری قلبی	ریشه	جوشانده	۱۵۸۳
Brassicaceae							
۴۲	<i>Alyssum alyssoides</i> (L.) L.	-	قدومه دختری	درمان سرفه	دانه	جوشانده	۱۵۷۳
۴۳	<i>Descurainia Sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	خاکشیر ایرانی	خاکشیر	درمان معده و درمان دل درد	دانه	جوشانده، شربت	۱۵۷۴
۴۴	<i>Eruca vesicaria</i> (L.) Cav.	منداب	کی کوچ	درمان ریزش مو، درمان لک صورت	دانه	روغن	۱۵۷۷
۴۵	<i>Nasturtium officinale</i> R.Br.	بلاغ اونی، علف چشمه	-	دفع سنگ کلیه، درمان رماتیسم	برگ، ساقه	جوشانده	۱۵۷۶
Caryophyllaceae							
۴۶	<i>Acanthophyllum crassifolium</i> Boiss.	چوبک یابانی	مارچوبه	درمان سیانیک، درمان سنگ مثانه، عطسه‌آور، درمان سوزاک، درمان درد کمر	گل	جوشانده	۱۵۷۵
Elaeagnaceae							
۴۷	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.*	سنجد	سنجد	درمان پوکی استخوان، تغویر معده	میوه	پودر خشک	۱۵۷۸
Equisetaceae							
۴۸	<i>Equisetum arvense</i> L.	دم اسب صحرائی	-	درمان سیاهی رفتن چشم، درمان سرفه	برگ و ساقه	جوشانده، خشک	۱۵۸۱
Euphorbiaceae							
۴۹	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.	فرغون	علف سگ	درمان پوکی استخوان، تغویر معده	میوه	پودر خشک	۱۵۸۰
Fabaceae							
۵۰	<i>Alhagi maurorum</i> Medik.	-	بوته نی	درمان سنگ کلیه، مدر، درمان چربی کبد، درمان جوش	برگ، گل، ساقه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۷۹
۵۱	<i>Astracantha gossypina</i> (Fisch) Podlech	گون پنه‌ای	-	سوزمه چشم	برگ	خاکستر	۱۵۸۲
۵۲	<i>Astragalus verus</i> Olivier	-	-	درمان زخم، تغویر موی سر	میوه، ریشه، صمغ	جوشانده، خشک	۱۵۷۲
۵۳	<i>Cicer spiroceras</i> laub. & Spach	نخود کوهی	نخود	درمان دل درد	دانه	خشک	۱۵۸۴
۵۴	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	شیرین بیان	موهو	درمان زخم معده، درمان دل درد	ریشه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۸۸

ادامه جدول شماره ۲-

شماره	تیره و اسم علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هرباریومی
۵۵	<i>Medicago sativa</i> L.	یونجه	یونجه	خونساز، جاق‌کننده	برگ، گل، ساقه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۸۵
۵۶	<i>Trigonella spruneriana</i> Boiss.	شنبلیله ترکیه‌ای	شنبلیله	خونساز، کاهش قند خون، جاق‌کننده	برگ، گل، ساقه، دانه	جوشانده، خشک، عرق	۱۵۸۷
Geraniaceae							
۵۷	<i>Erodium laciniatum</i> (Cav.) Willd.	نوک لک لکی	-	ضددرد	برگ، گل، ساقه	جوشانده	۱۵۸۶
Iridaceae							
۵۸	<i>Iris songarica</i> Schrenk	زنبق صحرایی	-	کاهش فشار خون	گل	جوشانده	۱۵۸۹
Ixioliriaceae							
۵۹	<i>Ixiolirion tataricum</i> (Pall.) Schult. & Schult.f.	خیارک *	-	درمان بواسیر	گل و میوه	جوشانده	۱۵۳۸
Lamiaceae							
۶۰	<i>Hymenocrater bituminosus</i> Fisch. & C.A. Mey.	گل اروانه	-	درمان پوکی استخوان، درمان سرماخوردگی	گل، برگ	جوشانده	۱۵۹۴
۶۱	<i>Marrubium vulgare</i> L.	فراسیون	-	درمان سرفه، درمان سرماخوردگی، بادشکن	گل، برگ، ساقه	جوشانده، خشک	۱۵۹۱
۶۲	<i>Mentha longifolia</i> (L.) L.	پونه	پونده	درمان دل درد، خلط‌آور، تصفیه خون	گل، برگ، ساقه	جوشانده، خشک	۱۵۹۲
۶۳	<i>Mentha piperita</i> L.	نعناع	نعناع	درمان نفخ معده، درمان سرماخوردگی، بادشکن	گل، برگ، ساقه	جوشانده، خشک	۱۵۹۳
۶۴	<i>Salvia eremophila</i> Boiss.	مریم گلی	گل پوره	کاهش قند خون، درمان عفونت، درمان سرماخوردگی	گل، برگ، ساقه	جوشانده	۱۵۹۰
Stachys inflata Benth.							
۶۵	<i>Stachys inflata</i> Benth.	سنبله ای ارغوانی	پشم خرگوش، چای علفی	درمان استرس، آرامش بخش	گل	جوشانده	۱۵۹۵
Teucrium polium L.							
۶۶	<i>Teucrium polium</i> L.	مریم نخودی	دو ن پنبه	درمان عفونت	گل	جوشانده	۱۵۹۹
۶۷	<i>Thymus daenensis</i> Celak.	آویشن دناهی	آویشن	درمان سرماخوردگی	گل، برگ	جوشانده	۱۵۹۷
۶۸	<i>Ziziphora tenuior</i> L.	کاکوتی	نعناع کوهی	درمان سرفه، بادشکن، گرم کردن بدن	برگ، گل	جوشانده، خشک	۱۵۹۸
Linaceae							
۶۹	<i>Linum album</i> Kotschy ex Boiss.	کان سفید	کان	درمان زانو درد	دانه	خمیر	۱۵۹۶
Lythraceae							
۷۰	<i>Punica granatum</i> L. *	انار وحشی	نا	تصفیه خون، تقویت کبد، مدر	دانه، پوست	خشک، شربت	۱۶۱۹
Malvaceae							
۷۱	<i>Alcea kurdica</i> Alef.	خنثی کردی	خنثی	درمان سینه درد، تب، درمان حساسیت	گل، برگ	جوشانده	۱۶۱۴
۷۲	<i>Malva neglecta</i> Wallr.	پنیرک معمولی	گل باغی	درمان سرماخوردگی، تب	گل، برگ	جوشانده	۱۶۰۵

ادامه جدول شماره ۲ -

شماره	شماره علمی	نام فارسی	نام محلی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره هرباریومی
Moraceae							
۷۳	<i>Ficus carica</i> L.	انجیر خوراکی	انجیر	ملین معده، نرم کننده سینه	میوه	خشک	۱۶۰۷
۷۴	<i>Morus alba</i> L.	توت سفید	توت بدونه	درمان قند خون، درمان کم خونی	میوه	خشک	۱۶۰۴
۷۵	<i>Morus nigra</i> L.	شاه توت	-	درمان سرماخوردگی	میوه	خشک	۱۶۰۲
Nitriaceae							
۷۶	<i>Peganum harmala</i> L.	اسفند	اسفند	کاهش قند خون، درمان شب ادراری	برگ، ساقه، دانه	خشک	۱۶۳۱
Oleaceae							
۷۷	<i>Fraxinus angustifolia</i> Vahl	-	-	مسهل، درمان رماتیسم	برگ، میوه	جوشانده	۱۶۱۱
Papaveraceae							
۷۸	<i>Fumaria vaillantii</i> Loisel.	شاه تره ایرانی	شاتره	درمان تب، درمان لکه پوست	برگ، ساقه، گل، ریشه	جوشانده، خشک	۱۶۰۳
۷۹	<i>Papaver dubium</i> L.	خشخاش هرز	توتوری	بهبود بینایی چشم، تقویت بدن، درمان سرفه	دانه	خشک	۱۶۰۸
Plantaginaceae							
۸۰	<i>Plantago lanceolata</i> L.	بارهنگ سر نیزه‌ای	بارهنگ	ملین، درمان دل درد	دانه، تخم، برگ	جوشانده	۱۶۰۹
Poaceae							
۸۱	<i>Avena sativa</i> L.	جو دوسر	یولاف	درمان جوش، درمان ورم معده	دانه	خشک	۱۶۱۳
۸۲	<i>Hordeum glaucum</i> Steud.	جو هرز	جو	تقویت بدن، کاهش چربی خون	تخم	خشک	۱۶۰۶
۸۳	<i>Stipa barbata</i> Desf.	استپی ریش دار	-	درمان دل پیچه	ریشه	جوشانده	۱۶۱۲
۸۴	<i>Zea mays</i> L.	ذرت	زرک	مدر، درمان سنگ کلیه و درمان درد مثانه	دانه، کاکل، برگ	خشک	۱۶۱۰
Polygonaceae							
۸۵	<i>Polygonum</i> sp.	علف مفت بند	-	درمان برونشیت، کاهش قند خون	برگ، ساقه، گل	جوشانده	۱۶۰۱
۸۶	<i>Rheum ribes</i> L.	ریواس	کلاتور	تصفیه خون، ملین، تقویت معده	برگ، ریشه، گل	خشک	۱۶۲۶
۸۷	<i>Rumex conglomeratus</i> Murray	زرشک دست‌های	زرشک	تصفیه خون	برگ، ریشه، گل، میوه	خشک	۱۶۱۶
Portulacaceae							
۸۸	<i>Portulaca oleracea</i> L.	خرفه	خرفه	تیبور، نرم کننده سینه	دانه، تخم	جوشانده، خشک	۱۶۲۵
Pteridaceae							
۸۹	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	پرساوشیان	-	درمان سرفه و درمان سرماخوردگی	ساقه	جوشانده	۱۶۱۸
Ranunculaceae							
۹۰	<i>Ranunculus chiuss</i> DC.	آلاه گل کوچک	-	صفرابر	غنیچه	جوشانده	۱۶۲۸
Rhamnaceae							
۹۱	<i>Frangula grandifolia</i> (Fisch. & C.A.Mex) Grubov	-	عقاب	تصفیه خون، کاهش فشار خون	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۲۱
۹۲	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	-	کنار	مسهل، درمان زخم‌های عفونی، خشک کننده بدن	برگ، میوه، چوب	جوشانده، خشک	۱۶۲۲

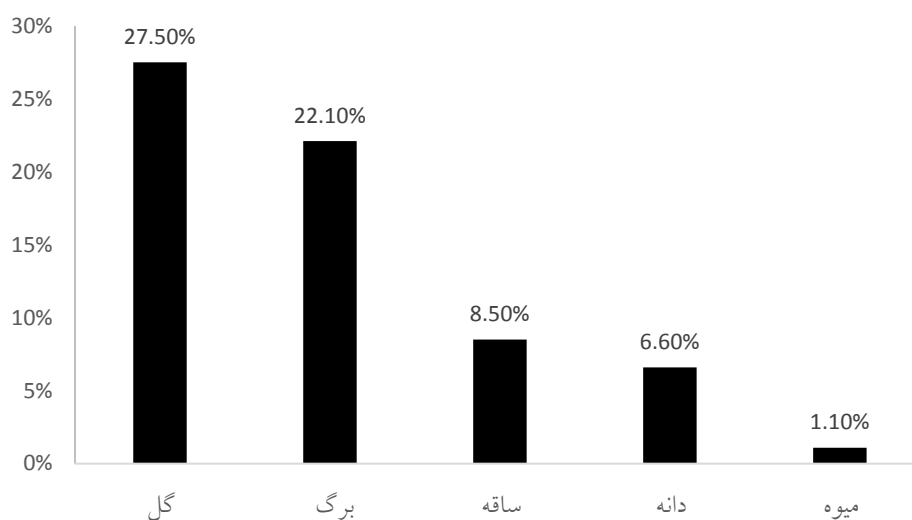

ادامه جدول شماره ۲-۲

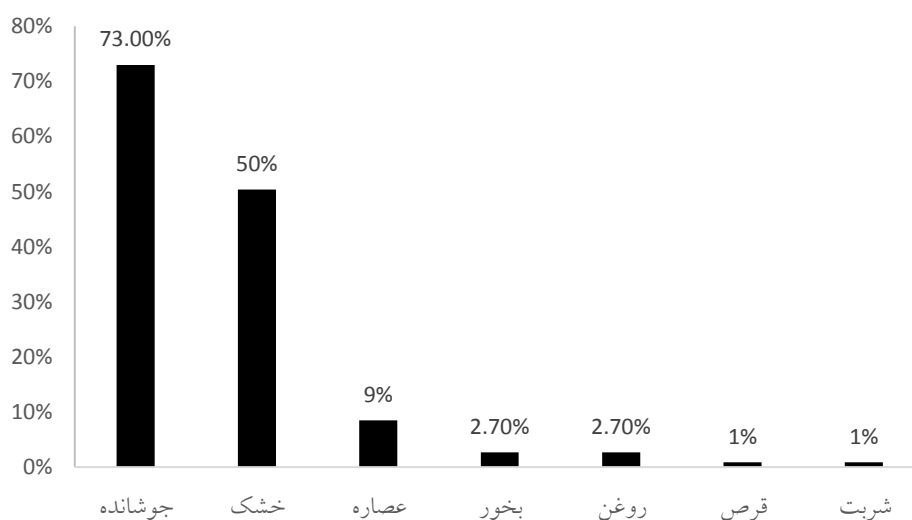
شماره	شماره هریابومی	نام محلی	نام فارسی	تیره و اسم علمی	خواص درمانی	اندام مصرفی	طریقه مصرف	شماره
Rosaceae								
۹۳	۱۶۲۴	به	به	<i>Cydonia oblonga</i> Mill. *	ملین سینه، درمان سرفه، تقویت قلب	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۲۴
۹۴	۱۶۱۷	سوسب	سوسب	<i>Malus orientalis</i> Uglitzk. ex Juz. *	مدر، اشتها آور	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۱۷
۹۴	۱۶۲۳	بادام کوهی	بادام تلخ	<i>Prunus scoparia</i> (Spach) C.K. Schneid.	کاهش قند خون، تقویت موی سر	میوه، برگ	جوشانده، روغن	۱۶۲۳
۹۶	۱۶۱۵	گلای خیزی	گلای خیزی	<i>Pyrus hyrcana</i> Fed. *	آرامش بخش، تب بر، تقویت قلب	میوه، برگ	جوشانده، خشک	۱۶۱۵
Rubiaceae								
۹۷	۱۶۲۷	شیرینتر	-	<i>Galium verum</i> L.	درمان معده درد	میوه، برگ	جوشانده	۱۶۲۷
۹۸	۱۶۲۰	روناس	روناس	<i>Rubia tinctorum</i> L.	تقویت موی سر، مدر	ریشه	جوشانده، خشک	۱۶۲۰
Salicaceae								
۹۹	۱۶۳۷	بید سفید	بید	<i>Salix alba</i> L.	درمان گوش درد، تب بر	برگ، پوست چوب، ریشه	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۳۷
Simaroubaceae								
۱۰۰	۱۶۳۳	درخت عمر	-	<i>Aitlanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	درمان سرفه	میوه، پوست	جوشانده	۱۶۳۳
Solanaceae								
۱۰۱	۱۶۳۴	بذرالبنج مشیک	-	<i>Hyoscyamus reticulatus</i> L.	درمان درد مفاصل	بذر، برگ، ریشه	جوشانده، خشک، روغن	۱۶۳۴
۱۰۲	۱۶۳۲	تاج ریزی	انگورسک	<i>Solanum americanum</i> Mill.	کاهش فشار خون، درمان خارش بدن	بذر، برگ، ریشه	جوشانده، خشک	۱۶۳۲
Tamaricaceae								
۱۰۳	۱۶۳۰	گبر شاخه	گبر کوره	<i>Tamarix ramosissima</i> Ledeb.	کاهش قند خون	برگ	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۳۰
Urticaceae								
۱۰۴	۱۶۲۶	گزنه دو پایه	-	<i>Urtica dioica</i> L.	کاهش فشار خون، کاهش قند خون، تقویت موی سر	کل اندام	جوشانده، خشک، عرق	۱۶۲۶
Vitaceae								
۱۰۵	۱۶۲۹	انگور	انگور	<i>Vitis vinifera</i> L.	تقویت بدن	میوه، هسته	خشک، روغن	۱۶۲۹
Zygophyllaceae								
۱۰۶	۱۶۲۵	فنج لوبیایی	-	<i>Zygophyllum fabago</i> L.	قائض، درمان انگل	میوه، برگ	جوشانده	۱۶۲۵

(علامت * نشان دهنده گیاهان دارویی غیر خودرو منطقه است).

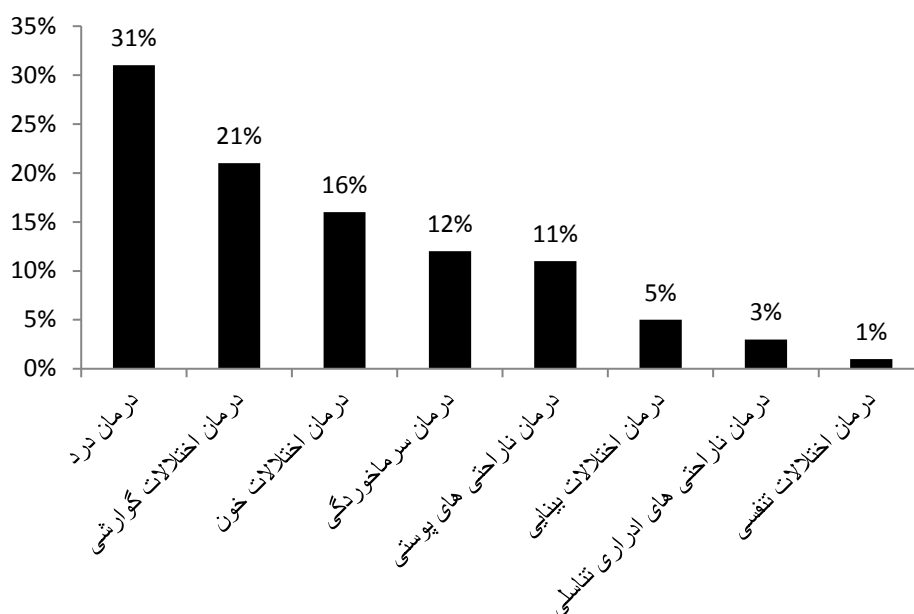

شکل شماره ۴- توزیع فراوانی اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها در منطقه اردستان

شکل شماره ۵- توزیع فراوانی طریقه مصرف گیاهان دارویی مورد استفاده در منطقه اردستان

شکل شماره ۶- توزیع فراوانی کاربردهای درمانی گیاهان دارویی مورد استفاده در منطقه اردستان

نتایج

بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۳ نشان داده شده است، تیره‌های Asteraceae (۱۷ جنس و ۱۷ گونه)، Apiaceae (۹ جنس و ۱۰ گونه)، Lamiaceae (۸ جنس و ۹ گونه)، Fabaceae (۷ جنس و ۷ گونه)، Amaranthaceae (۵ جنس و ۵ گونه) و Brassicaceae (۴ جنس و ۴ گونه) به ترتیب از مهم‌ترین خانواده‌های گیاهان دارویی مورد استفاده مردم اردستان بودند. بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۴ نشان داده شده است، بیشترین اندام‌های گیاهی مورد استفاده در درمان بیماری‌ها به ترتیب مشتمل بر گل (۲۷/۵ درصد)، برگ (۲۲/۱۰ درصد) و ساقه (۸/۵ درصد) می‌باشد. همچنین شیوه استفاده از این گیاهان دارویی توسط مردم بومی منطقه به ترتیب به صورت جوشانده (۷۳ درصد)، خشک (۵۰ درصد) و عصاره (۹ درصد) است (شکل شماره ۵). نتایج حاصل از این مطالعه که در شکل شماره ۶ نمایش داده شده است حاکی از این امر است که در منطقه اردستان، بیشترین موارد استفاده از گیاهان دارویی توسط مردم به ترتیب در تسکین درد (۳۱ درصد)، رفع اختلالات گوارشی (۲۱ درصد) و رفع اختلالات متابولیکی (۱۶ درصد) می‌باشد.

بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه، تعداد ۱۲۰ گونه گیاهی متعلق به ۴۳ تیره و ۱۰۴ جنس معرفی شد (جدول شماره‌های ۲ و ۳) که از این میان ۱۰۶ گونه متعلق به ۴۱ تیره و ۹۸ جنس در منطقه از کاربرد دارویی برخوردار بودند (جدول شماره ۲). همچنین ۲۵ گونه از ۱۲۰ گونه گیاهی معرفی شده خاصیت سمی داشتند (جدول شماره ۳) که از این میان ۱۱ گونه در دوزهای پایین دارای مصارف دارویی هم بودند و در لیست گیاهان دارویی منطقه هم ذکر شده‌اند. ۱۴ گونه دیگر تنها خاصیت سمی داشته و نزد مردم از کاربرد دارویی برخوردار نبودند. از میان تیره‌های معرفی شده اعم از دارویی و سمی، تعداد ۴ تیره (۵ گونه) متعلق به تک‌لپه‌ای‌ها و ۳۷ تیره (۱۱۳ گونه) متعلق به دولپه‌ای‌ها می‌باشد. همچنین تعداد ۲ گونه نهانزاد آوندی، ۱ گونه متعلق به دم‌اسبیان (Equisetaceae) و ۱ گونه متعلق به سرخس‌ها (Pteridaceae) در منطقه مشاهده شد. لیست گیاهان دارویی مورد استفاده اهالی اردستان به همراه نام فارسی، خواص درمانی، اندام مصرفی و طریقه مصرف در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۳- گیاهان سمی موجود در شهرستان اردستان

ردیف	نام فارسی	تیره و اسم علمی
Amaranthaceae		
۱	سلمه تره	<i>Chenopodium album</i> L.
۲	تاغ	<i>Haloxylon ammodendron</i> Bunge (C.A.Mey.) Bunge ex Fenzl
۳	اشنان	<i>Seidlitzia rosmarinus</i> Bunge ex Boiss.
Apiaceae		
۴	زول خراسانی	<i>Eryngium bungei</i> Boiss.
۵	شقاقل جویباری	<i>Sium sisarum</i> L.
۶	ماستونک	<i>Torilis arvensis</i> (Huds.) Link
Asteraceae		
۷	کنگر صحرائی	<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.
۸	کرقیچ بیابانی	<i>Hertia angustifolia</i> (DC.) Kuntze
۹	چرخه	<i>Launaea acanthodes</i> (Boiss.) Kuntze
Berberidaceae		
۱۰	زرشک زرافشانی	<i>Berberis integerrima</i> Bunge
Euphorbiaceae		
۱۱	فرفیون سفره مورچه ای	<i>Euphorbia granulata</i> Forssk.
۱۲	فرفیون	<i>Euphorbia helioscopia</i> L.
۱۳	فرفیون اصفهانی	<i>Euphorbia heteradena</i> Jaub. & Spach
۱۴	فرفیون دناپی	<i>Euphorbia microsciadia</i> Boiss
۱۵	فرفیون زگیل دار	<i>Euphorbia peplus</i> L.
Juncaceae		
۱۶	سازو	<i>Juncus inflexus</i> L.
Nitrariaceae		
۱۷	اسفند	<i>Peganum harmala</i> L.
Polygonaceae		
۱۸	ریواس	<i>Rheum ribes</i> L.
Ranunculaceae		
۱۹	آلاله گل کوچک	<i>Ranunculus chius</i> DC.
۲۰	آلاله پادشاه	<i>Ranunculus macropodoides</i> Briq.
Rosaceae		
۲۱	بادام	<i>Prunus scoparia</i> (Spach) C.K.Schneid.
Scrophulariaceae		
۲۲	گل ماهور	<i>Verbascum speciosum</i> Schrad.
Simaroubaceae		
۲۳	درخت عرعر	<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle
Solanaceae		
۲۴	دیوخار ترکمنی	<i>Lycium depressum</i> Stocks
۲۵	تاج ریزی	<i>Solanum americanum</i> Mill.

بحث

سهولت دسترسی به منابع دارویی سنتی و مقرون به صرفه بودن آن، باعث شده است تا مردم گرایش زیادی به استفاده از داروهای گیاهی و سنتی داشته باشند. دانش استفاده از این منابع دارویی نزد مردم موجود بوده و نسل به نسل منتقل می‌گردد و برای حفظ آن لازم است که این اطلاعات ارزشمند ثبت و نگهداری شود [۱۸]. شهرستان اردستان با قدمت بیش از ۲۰۰۰ سال گنجینه باارزشی از این دانش بومی را در خود جای داده است [۳۴]. علی‌رغم خشک بودن شهرستان اردستان، در مطالعه حاضر تعداد ۱۲۰ گونه گیاهی اعم از دارویی و سمی شناسایی و معرفی شد که از این تعداد ۱۰۶ گونه به عنوان گیاه دارویی مورد استفاده مردم بود و ۱۴ گونه باقی صرفاً سمی بودند. با این وجود، این رقم از تعداد گونه‌های دارویی گزارش شده در تحقیق خانپور اردستانی و کاویانی (۱۲۵ گونه) کمتر است و تفاوت‌هایی در غالبیت تیره‌ها نیز دیده می‌شود که این تفاوت‌ها می‌تواند ناشی از تفاوت در ماهیت دو مطالعه (تعداد گونه ارائه شده در پژوهش حاضر و غالبیت تیره‌ها، بر مبنای کاربرد آنها توسط مردم محلی بوده است و نه آن چه در منطقه رویش دارد) و فاصله ۱۰ سال بین دو جمع‌آوری، تغییرات شدید شرایط اقلیمی و خشکسالی‌های اخیر که قطعاً در کاهش غنای گونه‌های منطقه مؤثر بوده است، باشد.

با توجه به شکل شماره ۱ پرمصرف‌ترین تیره‌های گیاهی موجود در منطقه به ترتیب شامل Asteraceae, Apiaceae و Lamiaceae می‌باشند. در سایر مطالعات [۲۰، ۱۳، ۱۲] که نواحی نزدیک به اردستان با آب و هوای تا حدودی یکسان را بررسی نموده‌اند نیز تیره‌های Asteraceae, Apiaceae و Lamiaceae سهم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند.

اندام‌های هوایی شامل گل، برگ و ساقه با فرم استفاده جوشانده در میان مردم اردستان از بیشترین مصرف برخوردار بود (جدول شماره ۲). در سایر مطالعات [۲۰، ۱۸، ۱۵، ۱۳] نیز استفاده از این اندام‌ها به صورت جوشانده از کاربرد بالایی برخوردار بوده است. بیشترین استفاده گیاهان دارویی منطقه اردستان در زمینه مصارف ضد درد، رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیسمی نظیر دیابت و چربی خون بود (شکل

شماره ۶). نتایج حاصل از سایر مطالعات اتنوبوتانی [۲۱، ۱۹، ۱۸، ۱۳، ۱۲] نیز حاکی از چشمگیر بودن کاربرد گیاهان دارویی مورد استفاده مردم در زمینه رفع اختلالات گوارشی و اختلالات متابولیسمی می‌باشد.

شایان ذکر است که خواص دارویی ۲۱ گونه از گونه‌های موجود در منطقه با خواص دارویی موجود در سایر منابع طب سنتی [۳۷ - ۳۵] متفاوت است که در جدول شماره ۴ ارائه شده است. به عنوان مثال گیاه *Amaranthus retroflexus* L. در منطقه اردستان در زمینه درمان سرماخوردگی کاربرد دارد در حالیکه در سایر منابع طب سنتی، این گیاه جهت درمان بیماری‌های دیگری نظیر سوختگی، خونمردگی و کبودی دارای کاربرد است.

همچنین کاربرد، اندام مصرفی و طریقه مصرف ۲۹ گونه از گیاهان دارویی این منطقه با کاربرد مرسوم در سایر نقاط استان اصفهان و ایران متفاوت است که به تفصیل در جدول شماره ۵ ارائه گردیده است [۱۶، ۱۵، ۱۳، ۱۲]. به عنوان مثال در منطقه اردستان اندام‌های برگ، ساقه و گل *Anethum graveolens* L. دارای کاربرد در جهت چربی‌سوزی و پایین آوردن فشارخون است، لیکن در سایر مناطق مشابه، مردم از اندام‌های دانه، برگ و میوه این گیاه علاوه بر چربی‌سوزی، جهت درمان ناباروری در مردان، تقویت معده، ضد تشنج، کاهش قند خون، کاهش درد مفاصل و درمان دل‌پیچه استفاده می‌نمایند. علاوه بر این، با توجه به همجواری و شرایط اقلیمی مشابه بین شهرستان اردستان با استان‌های کرمان، فارس و یزد و مقایسه گیاهان دارویی اردستان با این مناطق، در بسیاری از گونه‌های گیاهان دارویی معرفی شده، از لحاظ اندام مصرفی و نحوه کاربرد مشابهت وجود دارد [۳۸، ۱۹]. برای مثال می‌توان به *Adiantum capillus-veneris* L. (برگ به عنوان ضدسرفه و ضدسرماخوردگی)، *Prunus scoparia* (Spach) C.K. (برگ و میوه جهت رفع ریزش مو)، *Anethum graveolens* L. (برگ و میوه در درمان آرتروز و کاهش قند خون)، *Glacryrrhiza glabra* L. (ریشه جهت درمان زخم معده و دل درد)، *Peganum harmala* L. (دانه برای

جدول شماره ۴- مقایسه کاربرد گیاهان دارویی اردستان با کاربرد در سایر منابع طب سنتی

ردیف	نام تیره و نام علمی گیاه	کاربرد گیاهان دارویی موجود در اردستان	کاربرد گیاهان دارویی موجود در سایر منابع طب سنتی
۱	Amaranthaceae <i>Amaranthus retroflexus</i>	درمان سرماخوردگی	درمان سوختگی، خونمردگی و کبودی [۳۵]
۲	Amaryllidaceae <i>Allium hirtifolium</i>	درمان پادرد، کاهش قند خون و تقویت معده	ضد کرم [۳۷، ۳۵]
۳	Anacardiaceae <i>Rhus coriaria</i>	تصفیه خون	قابض و بند آوردن خونریزی [۳۶]، کاهش چربی [۳۷]
۴	Apiaceae <i>Anethum graveolens</i>	چربی سوز، کاهش فشارخون	مقوی معده، مدر و رفع استفراغ [۳۷، ۳۶]، درمان برونشیت و درمان سیاه سرفه [۳۵]
۵	Asteraceae <i>Achillea santolinoides</i>	درمان عفونت، درمان سردرد، تقویت اعصاب، قاعده آور، اشتها آور	بند آوردن خون، درمان زخم، ضد تشنج [۳۶، ۳۵]
۶	Asteraceae <i>Anthemis adonidifolia</i>	درمان سرماخوردگی، درمان نفخ، درمان معده درد، درمان سردرد، درمان عفونت، کاهش قند خون	درمان درد معده، تب بر، بادشکن [۳۷، ۳۵]
۷	Asteraceae <i>Centaurea depressa</i>	درمان سرماخوردگی، درمان آلزایمر	تب بر [۳۵]
۸	Asteraceae <i>Cichorium intybus</i>	تب بر، درمان چربی کبد	تصفیه خون [۳۷-۳۵]
۹	Asteraceae <i>Echinops cephalotes</i>	درمان سرفه، درمان عفونت، چرک خشک کن	مدر و معرق [۳۵]
۱۰	Asteraceae <i>Onopordum sp.</i>	درمان زخم و سالک	مدر، تقویت معده [۳۷-۳۵]
۱۱	Asteraceae <i>Tanacetum parthenium</i>	ضد عفونی محیط، بخور صورت	مقوی معده، بادشکن، مدر، ضد تشنج، قاعده آور [۳۷-۳۵]
۱۲	Asteraceae <i>Trigonella spruneriana</i>	خونساز، درمان قند، چاق کننده	نرم کننده و رفع تحریکات جلدی [۳۷-۳۵]
۱۳	Equisetaceae <i>Equisetum arvense</i>	سیاهی رفتن چشم، درمان سرفه	مدر، ضد عفونی کننده [۳۷-۳۵]
۱۴	Lamiaceae <i>Mentha longifolia</i>	درمان دل درد، خلط آور، تصفیه خون	بادشکن، صفرا بر، درمان سیاه سرفه، درمان آسم [۳۷-۳۵]
۱۵	Lamiaceae <i>Salvia eremophila</i>	درمان قند خون، درمان عفونت و درمان سرماخوردگی	مقوی، تب بر، قاعده آور [۳۷-۳۵]
۱۶	Lamiaceae <i>Teucrium polium</i>	درمان عفونت	نیرو دهنده، درمان تشنج، درمان سردرد [۳۷-۳۵]
۱۷	Lamiaceae <i>Thymus daenensis</i>	درمان سرماخوردگی	مقوی، ضد تشنج، رفع مشکلات تنفسی [۳۷-۳۵]
۱۸	Malvaceae <i>Malva neglecta</i>	درمان سرماخوردگی، تب بر	رفع ناراحتی های پوستی [۳۷]
۱۹	Papaveraceae <i>Papaver dubium</i>	بهبود بینایی، تقویت بدن، درمان سرفه	آرام کننده [۳۷-۳۵]
۲۰	Plantaginaceae <i>Plantago lanceolata</i>	ملین، درمان دل درد	نرم کننده، تصفیه خون، درمان گوش درد [۳۷-۳۵]
۲۱	Poaceae <i>Zea mays</i>	مدر، درمان سنگ کلیه و مثانه	اگزما، رفع بیماری های جلدی [۳۷-۳۵]

جدول شماره ۵- مقایسه کاربرد اندام مصرفی و طریقه مصرف گیاهان دارویی اردستان با کاربرد در سایر مطالعات مشابه

ردیف	نام گیاه و نام علمی	منطقه اردستان			منطقه نطنز			منطقه فریدونشهر			سایر مناطق	
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	کاربرد	طریقه مصرف
۱	<i>Amaryllidaceae</i> <i>Allium hirtifolium</i>	ریشه، پیاز، برگ	درمان یابرد، کاهش قند خون	خشک	-	-	-	پیاز	دفع سنگ کلیه [۱۷]	-	-	-
۲	<i>Anacardiaceae</i> <i>Pistacia atlantica</i>	میوه	درمان ریزش مو	خشک	-	-	-	میوه	رفع عطش، تقویت بینایی چشم، درمان دندان درد، درمان ترک پا، درمان سرفه [۲۱]	-	-	خشک، صمغ
۳	<i>Anacardiaceae</i> <i>Pistacia khinjuk</i>	میوه	درمان دل درد شدید	جوشانده	-	-	-	میوه	تقویت بدن، مغزی کبد و تقویت اعصاب، کاهش نفخ معده [۲۱]	-	-	-
۴	<i>Apiaceae</i> <i>Anethum graveolens</i>	برگ، ساقه، گل	چربی سوز، کاهش فشارخون	خشک، عرق، قهوه، جوشانده	-	-	-	دانه، برگ، میوه	چربی سوز، درمان ناباروری در مردان، تقویت معده، ضد تشنج، کاهش قند خون، کاهش درد مفاصل، دل پیچک [۱۶، ۲۱]	-	-	خشک
۵	<i>Apiaceae</i> <i>Bunium persicum</i>	دانه	هضم غذا، درمان نفخ معده، کاهش چربی خون	جوشانده	-	-	-	میوه، برگ، ساقه	درمان نفخ، قایض، درمان اسهال، رفع سردی، تقویت معده، لاغری [۱۹]	-	-	-
۶	<i>Apiaceae</i> <i>Ferula ovina</i>	بذر، برگ	تقویت بدن و معده، درمان استخوان درد	جوشانده	ساقه	درمان پیوست	جوشانده	-	هضم کننده، قاعدآور	-	-	-
۷	<i>Apiaceae</i> <i>Prangos ferulacea</i>	دانه، ساقه، برگ	تقویت اعصاب	جوشانده	-	-	-	برگ، گل	دفع انگل و کرم دلم، بادشکن [۱۷]	-	-	جوشانده
۸	<i>Asteraceae</i> <i>Taraxacum sp.</i>	گل	بهبود بینایی چشم	جاشکتر	گل و برگ	تقویت معده	جوشانده	-	-	-	-	-
۹	<i>Asteraceae</i> <i>Cichorium intybus</i>	ریشه، ساقه، برگ	تبهر، درمان چربی کبد	عرق، جوشانده	-	-	-	برگ، گل	تصفیه خون، درمان سنگ کلیه [۱۶، ۱۶، ۲۱]	-	-	-
۱۰	<i>Asteraceae</i> <i>Gundelia tournefortii</i>	ساقه، برگ	درمان چربی کبد، خواب آلود	جوشانده	-	-	-	برگ	تقویت دستگاه گوارش [۱۴]	-	-	-

ادامه جدول شماره ۵-

ردیف	نام تیره و نام علمی گیاه	منطقه اردستان			منطقه نظیر			منطقه فریدونشهر			سایر مناطق	
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	طریقه مصرف	کاربرد	نوع اندام	طریقه مصرف	کاربرد	کاربرد	طریقه مصرف
۱۱	Berberidaceae <i>Berberis integrifolia</i>	پوست، میوه، ریشه	تصفیه خون، گوارش	خشک، جوشانده	-	-	-	-	-	میوه	تصفیه خون، درمان کبیر، صفراوی [۱۹]	-
۱۲	Brassicaceae <i>Descurainia sophia</i>	دانه	تنبیر، درمان یبوست، درمان معده درد	جوشانده، شربت	دانه	شربت	مسهل	دانه	الیام‌هله	مدار، تنبیر، الیام‌هله	تنبیر، درمان یبوست، رفع وزم روده، درمان اسهال، دفع سنگ کلیه، مدر [۱۹]	خیسانده، جوشانده
۱۳	Brassicaceae <i>Nasturtium officinale</i>	برگ، ساقه	دفع سنگ کلیه، درمان رماتیسم	جوشانده	-	-	-	-	-	برگ	دفع سنگ کلیه، درمان ناراحتی هاضمه، تصفیه خون، اشتهاآور، خلط‌آور، تنبیر، ضد کرم، درمان زردی [۱۹، ۱۶، ۱۴]	جوشانده
۱۴	Elaeagnaceae <i>Elaeagnus angustifolia</i>	میوه	پوکی استخوان، تقویت معده	خشک	-	-	-	-	-	میوه	قائض و تنبیر [۱۴]	خشک
۱۵	Equisetaceae <i>Equisetum arvense</i>	برگ، ساقه	سیاهی رفتن چشم، درمان سرفه	جوشانده، خشک	-	-	-	-	-	-	توقف خونریزی داخلی و خارجی [۱۶]	-
۱۶	Euphorbiaceae <i>Euphorbia helioscopia</i>	برگ، گل، دانه، ریشه	تنبیر، ضد انگل	جوشانده، خشک	-	-	-	-	-	-	رفع زگیل [۱۶]	-
۱۷	Fabaceae <i>Astragalus gossypinus</i>	برگ	سوزمه چشم	خاکستر	صنع	لعاب در آب سرد	درمان درد و سرفه	-	-	صنع	ملین و مسهل [۲۱]	-
۱۸	Fabaceae <i>Glycyrrhiza glabra</i>	ریشه	درمان زخم معده، درمان دل درد	جوشانده، خشک، عرق	-	-	-	-	-	ساقه، برگ، ریشه	درمان سرماخوردگی، درمان زخم‌های عفونی، تقویت معده، درمان سرفه [۱۹، ۲۱]	-
۱۹	Fabaceae <i>Medicago sativa</i>	برگ، گل، ساقه	خونساز، چاق‌کننده	جوشانده، خشک، عرق	-	-	-	-	-	تمام اندام‌ها	تقویت بینایی و افزایش رشد استخوان بندی کودکان، ملین [۱۵، ۲۱]	-
۲۰	Ixoliaceae <i>Ixoliobion tataricum</i>	گل و میوه	درمان بواسیر	جوشانده	-	-	-	-	-	تنبیر	-	-

ادامه جدول شماره ۵-

ردیف	نام گیاه و نام علمی	منطقه اردهستان			منطقه نظنر			منطقه فریدونشهر			سایر مناطق	
		نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	نوع اندام	کاربرد	طریقه مصرف	کاربرد	طریقه مصرف
۲۱	Lamiaceae <i>Mentha longifolia</i>	برگ، گل، ساقه	درمان دل درد، خلط‌آور، تصفیه خون	جوشانده، خشک	-	-	-	کاهش نفخ معده، چاشنی غذا	-	-	کاهش ترشح اسید معده، تقویت معده، قاعده‌آور [۱۵، ۲۱]	خشک
۲۲	Lamiaceae <i>Stachys inflata</i>	برگ، گل	درمان استرس	جوشانده	برگ	ضد قارچ	جوشانده	-	-	-	درمان عفونت، اشتها‌آور، تقویت معده [۲۱]	-
۲۳	Lamiaceae <i>Teucrium polium</i>	گل	درمان عفونت	جوشانده	-	-	-	-	-	-	درمان دیابت، تنظیم قند و چربی خون، درمان تشنج، درمان عفونت، رفع بوی بد بدن، درمان دندان درد، درمان تاخیر قاعدگی، درمان معده درد [۱۹، ۱۶]	جوشانده
۲۴	Lamiaceae <i>Thymus daenensis</i>	برگ، گل	درمان سرماخوردگی	جوشانده	-	-	-	-	-	-	درمان دل درد، سقط جنین، قاعده‌آور [۱۷]	جوشانده
۲۵	Lamiaceae <i>Ziziphora tenuior</i>	برگ، گل	درمان سرفه، بادشکن، گرم کردن بدن	جوشانده، خشک	-	-	-	-	-	-	تقویت معده، درمان کم خونی، معطر کردن غذا، تقویت قوای جسمی [۱۹، ۱۷]	-
۲۶	Nitriariaceae <i>Peganum harmala</i>	برگ، ساقه، دانه	درمان قند خون، شب ادراری	خشک	-	-	-	-	-	-	درمان تاراجی گوارشی، درمان ترک دست و پا، کاهش قند خون، دفع سنگ کلیه، ضد کرم [۲۱، ۱۵]	پماد، خیسانده
۲۷	Poaceae <i>Avena sativa</i>	دانه	درمان جوش و وزم معده	خشک	-	-	-	-	-	-	درمان افسردگی و تقویت اعصاب، ملین [۱۵]	-
۲۸	Pteridaceae <i>Adiantum capillus-veneris</i>	برگ، ساقه	درمان سرفه و درمان سرماخوردگی	جوشانده	-	-	-	-	-	-	درمان سرماخوردگی، درمان صفرا، ملدور، درمان گوش درد [۲۱]	جوشانده
۲۹	Rosaceae <i>Amygdalus scoparia</i>	میوه، برگ	کاهش قند خون، تقویت موی سر	جوشانده، روغن	-	-	-	-	-	-	درمان قند خون، درمان سرفه و تهوع، دفع انگل روده، درمان ریزش مو [۲۱]	-

متابولیت‌های ثانویه این گیاهان به عنوان پیش‌سازهای صنعتی و در تهیه سموم گیاهی علیه بسیاری از آفات استفاده نمود.

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش مبین کاربرد متنوع گیاهان دارویی منطقه اردستان بوده و دال بر اهمیت ثبت اطلاعات مردمان آن است، به طوری که می‌توان با استفاده از تجربه‌های آنان در جهت کمک به علم فارماکولوژی بهره جست. همچنین، گونه‌های گیاهی منطقه اردستان اهمیت زیادی در درمان بیماری‌های مختلف (بخصوص بیماری‌های گوارشی و متابولیکی) در طب سنتی دارند و در صورت مدیریت و برنامه‌ریزی دقیق می‌توان از آنها بهره‌برداری صنعتی نیز نمود.

کاهش قند خون)، *Bunium persicum* (Boiss.) B. Fedtsch. (دانه به عنوان ضدنفخ و کمک در هضم غذا)، *Cichorium intybus* L. (اندام هوایی به عنوان تب بر و ضد جربی کبد) و *Medicago sativa* L. (اندام هوایی جهت درمان لاغری) اشاره نمود.

در بسیاری از کشورها از جمله ایران، خشکسالی‌های اخیر و فشار چرای دام منجر به از بین رفتن یا کاهش بسیاری از گیاهان مفید علوفه‌ای شده است که این وضعیت منجر به رشد و توسعه گیاهان سمی می‌شود [۱]. وجود تعداد ۲۵ گونه گیاه سمی در منطقه اردستان می‌تواند مؤید چنین شواهدی باشد. البته برخی از این گیاهان سمی (۱۱ گونه) در دوزهای پایین توسط مردم اردستان به عنوان گیاه دارویی مورد استفاده بود و تعدادی از آنها هم برای ایشان ناشناخته بود که با معرفی آنها و اعمال مدیریت صحیح می‌توان علاوه بر کاهش خسارت انسان و دام، از

منابع

1. Feng CG, Zhang LX and Liu X. Progress in research of aldose reductase inhibitor in traditional medicinal herbs (In Chinese). *Zhongguo Zhong Yao Za Zhi*. 2005; pp: 1496-1500.
2. Asghari Gh. *Biotechnology of Medicinal Plants and Herbal Medicines Production* (In Persian). Academic Center of Education, Culture and Research (ACECR) – Isfahan Branch Press. 2006, pp: 14-27.
3. Ziaei SA. Traditional herbal medicine *JMP*. 2002; 2 (2): 43–52. (Persian).
4. Elgood CL. In: *Medical History of Persia and the Eastern Caliphate* (In Persian). Forghani B. Tehran, translator. Tehran: Amir Kabir. 2007, 248 pp.
5. Ahvazi M, Mozaffarian V, Nejdastari T, Mojab, F, Charkhchian M, Khalighi- Sigaroodi F and Ajani Y. Medicinal application of native plants (Lamiaceae and Rosaceae family) in Alamut region in Gazvin Province *JMP*. 2007; 4 (24): 74–84. (Persian).
6. Silva NCC and Fernandes Júnior A. Biological properties of medicinal plants: a review of their antimicrobial activity. *JVATiTD* 2010; 16 (3): 402 – 413.
7. Hayat MQ, Khan MA, Ahmad M, Shaheen N, Yasmin Gh and Akhter S. Ethnotaxonomical approach in the identification of useful medicinal flora of Tehsil Pindigheb (District attock) Pakistan. *Ethnobot. Res. Appl.* 2008; 6: 35- 62.
8. Ibrar M, Hussain F and Sultan A. Ethnobotanical studies on plant resources of Ranyal hills, district Shangla. *Pak. J. Bot.* 2007; 39 (2): 329-37.
9. Koduru S, Grierson DS and Afolayan AJ. Ethnobotanical information of medicinal plants used for treatment of cancer in the Eastern Cape Province, South Africa. *Curr. Sci.* 2007; 92 (7): 906-8.
10. Shoma M and Saedi H. Toxic plants and their venenation impacts on livestock. Publication of Tehran University. Second ed. 1977, 236 pp.

11. Aslani MR. Poisonous Plants of Iran and Their Effects on Animals (In Persian). Ferdowsi University of Mashhad Press. 2002, pp: 5-9.
12. Sajjadi SE, Bakhshiani M, Nekukhu M and Zolfaghari, B. Ethnobotanical study of medicinal plants city Fereidoonshahr (In Persian). *JITM* 2016; 7 (3): 359-70.
13. Abbasi S, Afsharzadeh S and Mohajeri A. Ethnobotanical study of medicinal plants in Natanz region (Kashan), Iran. *J. Herbal Drugs* 2012; 3 (3): 147-56.
14. Tabad MA and Jalilian N. Ethnobotanical study of medicinal plants in Zarivar region (Marivan), Iran. *JMP*. 2015; 2 (54): 55-75. (Persian).
15. Iranmanesh M, Najafi S and Yousofi M. Ethnobotanical survey of medicinal plants of Sistan region. *J. Herbal Drugs* 2010; 2: 61-8.
16. Dolatkahi M and Nabipour I. Ethnobotanical study of medicinal plants used in the northeast latrine zone of Persian Gulf. *JMP*. 2014; 2 (50): 129-43. (Persian).
17. Forouzeh MR, Heshmati GA and Barani H. Collection and investigation on ethnobotany of some plants in Kohgiluyeh and Boirahmad Province (In Persian). *JITM* 2014; 5 (2): 131-9.
18. Gholipour A, Ghorbaninohooji M, Rasuli N and Habibi M. Ethnobotanical study on the medicinal plants of Zarm-rod Rural district of Neka (Mazandaran Province) *JMP*. 2014; 4 (52): 101-21. (Persian).
19. Sharififar F, Kouohpayeh A, Motaghi MM, Amirkhosravi A and Puormohseni Nasab E and Khodashenas M. Study the ethnobotany of medicinal plants in Sirjan, Kerman Province, Iran. *J. Herbal Drugs* 2010; 3 (1): 19-28.
20. Ramezani M and Minaei Far AA. Ethnobotanical study of medicinal plants in Fasa County (In Persian). *JITM*. 2016; 7 (2): 221-231.
21. Khodayary H, Amani Sh and Amiri H. Ethnobotanical study of medicinal plants in different regions of Khuzestan Province. *J. Med. Plants* 2015; 2 (4): 12-26.
22. Wikipedia, Isfahan Province Geography. Available at <https://en.wikipedia.org>. On: 12 May 2018.
23. Khanpour Ardestani N and Kaviani M. The introducing of medical plants of Ardestan (Isfahan Province) (In Persian). *Plant Ecosyst*. 2007; 4 (13): 54-65.
24. IRIMO. Islamic Republic of Iran Meteorological Organization (Ardestan station). Available at <http://www.irimo.ir>. On: 12 May 2018.
25. Kazemi F. Floristic study of Pinart (Ardestan). M.Sc. thesis of University of Isfahan. 2016.
26. Assadi M. (ed.). Flora of Iran. RIFR, Tehran. 1989-2016, Vol: 1-85.
27. Ghahraman A. Plant Systematics - Chromophytes of Iran (In Persian). Tehran University Press. Tehran. 1992-1996, Vol: 1-4.
28. Ghahraman A. Colored Flora of Iran. Flore de l'Iran. Société nationale pour la conservation des ressources naturelles et de l'environnement humain avec la collaboration de l'Université de Tehran. 1978, Vol: 1-2. 3250 pp.
29. Ghahraman A and Attar F. Biodiversity of Plant Species in Iran. Tehran University Press, Tehran. 1999, Vol: 1. 1176 pp.
30. Mozaffarian V. Plant Classification (In Persian). Amirkabir Press, Tehran. 2005, Vol: 1-2.
31. Rechinger KH. (ed.). Flora Iranica, Akad. Druck- und Verlagsanstalt, Graz. 1963 2015, Vol. 1-181.
32. Mozaffarian V. A dictionary of Iranian Plant names: Latin, English, Persian. Farhang Moaser Publishers. Tehran. 1997, 740 pp.
33. Aliha M. Introduction of toxic plants of rangelands in Iran (In Persian). First edition, Publication of Rangelands and Forests institute, 1995, 35 pp.
34. ICHTO; Iranian Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization (Isfahan Province).

Available at <http://www.isfahancht.ir>. On: 26 May 2018.

35. Mozaffarian V. Identification of Medicinal and Aromatic Plants of Iran. Farhang Moaser Publishers. Tehran. 2013, 1350 pp.

36. Mir Heidar H. Herbal knowledge: Usage of herbs in prevention and treatment of diseases (In Persian). Daftare Nashre Farhange Islami. Tehran. 2002, Vol: 1-5. 2698 pp.

37. Zargari A. Medicinal Plants, 6th ed. (In Persian). Tehran University Press. Tehran. 1997, Vol: 1-5. 4854 pp.

38. Razmjouei D, Zarei Z and Akbari M. Ethnobotanical study of some medicinal plants of Abadeh in Fars Province. *J. Crop Ecophysiology* 2014; 7 (3): 222-34.

Ethnobotanical Study of Medicinal Plants and Introduction to Some Poisonous Plant Species of Ardestan (Isfahan Province)

Haerinasab M (Ph.D.)^{1*}, Abbasi S (Ph.D.)²

1- Department of Biology, Payame Noor University, Tehran, Iran

2- Department of Basic Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran

*Corresponding author: Department of Biology, Payame Noor University, PO BOX 19395-3697 Tehran, Iran

Tel: +98-31-33521804-6, Fax: +98-31-33521802

Email: m.haerinasab@pnu.ac.ir

Abstract

Background: The use of knowledge of indigenous people in the use of plants can provide valuable information in the field of nutrition, treatment, and provide the basis for the production of drugs used in modern medicine.

Objectives: The present study aimed to evaluate the level of recognition of the Ardestanian people to the medicinal plants of the region and introduction to some poisonous plants for the first time.

Methods: In order to obtain information on the kind of medicinal treatment, the medicinal properties and consuming method of medicinal plants, the collected plants after identification provided to indigenous people and the results were provided in the form of questionnaires. Also, some poisonous plants of the region were identified with credit references.

Results: In the present study, the total of 120 medicinal and poisonous plant species was identified. Of these, 106 species belonging to 41 families and 98 genera had medicinal applications. Among them, Asteraceae (17 genera and 17 species) and Apiaceae (9 genera and 10 species) were the most important. It was also discovered that 25 species of the 120 introduced species have toxic properties, of which 11 species are also medicine at low doses. In this research, the most commonly used parts of medicinal plants were aerial parts in boiled form. Also, the most common use of medicinal plants in this area is as pain relief, relief of digestive disorders and metabolic disorders such as diabetes and blood lipid.

Conclusion: The existence of 106 species of medicinal plants in the Ardestan area indicated the richness of this area in terms of medicinal plants and relatively high knowledge of Ardestanian people in using these plants.

Keywords: Ardestan, Ethnobotany, Indigenous knowledge, Medicinal plants, Traditional usage

